

20 METŲ – PASKUI TREČIAJĄ JĖGĄ

DOC. DR. ANDRIUS VAIŠNYS

Šios publikacijos tikslas – apžvelgti esminius parlamentinės tradicijos atkūrimo bruožus politinės kultūros kontekstuose.

Reikšminiai žodžiai: parlamentarizmas; Seimo istorija; tradicija; samprata; modernumas.

Nepriklausomybės paskelbimas 1990 m. kovo 11 d. yra ne tik politinis naujos valstybės atskaitos taškas, tai yra ir šiuolaikinio parlamentarizmo kūrybos pradžia. Tačiau per pastaruosius 20 metų demokratinio atstovavimo raida rodo, kaip visuomenė, nors ir atsinaujindama, blaškosi, atsakinėdama rinkimuose, ką ji mano apie kiekvieną prabėgusį 4 metų valdymą. Nuomonę adresuoja ne sau – tiems, kurie baigia kadenciją. Ir kartais toji nuomonė atmiešiama nostalgijos nuotaikomis visai patirtai praeičiai, ilgesnei nei 20 metų – nors vaikai ar anūkai mokslus eina Vakaruose... Štai kodėl ir kyla neįtikėtina pagunda – jei tik ne revoliucingas ekonomikos santykių keitimas – matyti Lietuvos visuomenės tęsinius net be... Kovo 11-osios akto.

Ilgai ir akylai „prižiūrėtai“ visuomenei Kovo 11-oji – stebuklo dalykas, prilygstantis šventovės pastatymui. Turėtų būti. Tačiau ilgainiui ji tarsi primiršta, kad Akto švytėjimas savaime nemaitina, nedalija, nešildo, bet atskiria, įpareigoja, leidžia¹. Taigi peržvelgiant du dešimtmečius, atsiskleidžia įtaigausia jų reikšmė: visuomenės savimonėje Seimas per vieną dešimtmetį įsitvirtina kaip sudėtinė valdžios sanklodos

¹ Ir štai po 20 metų nuo Akto paskelbimo į savivaldybę gali būti išrenkami asmenys, viešai neigiantys Lietuvos valstybės sunaikinimą 1940 m., nors tokia pozicija, reiškiamą laiške Lietuvos Respublikos valstybės vadovui, juk iš esmės neigia ir Kovo 11-osios idėją (Klaipėdos socialdemokratai atsiribojo nuo rusų politikų. *Klaipėda*. 2010, birželio 23; taip pat: www.klaipeda.diena.lt, 2010-06-24).

institucija, tačiau viešojoje erdvėje vertinama neigiamai, itin kritiškai, atsiribojant nuo savo atsakomybės už jos rinkimus. Ar tai gali reikšti pavojų, kad ir atstovavimo mechanizmas, ir apskritai parlamentarizmo idėja piliečio yra atsieta nuo Lietuvos valstybingumo pamatų: jeigu valdžia, kuri pirmiausia yra „Seimas“, nėra „gera“, tai Seimas nėra „geras“? Ir tuomet Seimas „baudžiamas“ – balsuojama *prieš* jį? Toks elgesys lemia vis naujas parlamentines politines jėgas – vis skirtingas sudėtimi, „netradicines“.

20 a. pabaigoje, paskutinįjį dešimtmetį, galėjo atrodyti, jog Lietuvos parlamentarizmo tradiciją formuos 2 politinės jėgos, kadangi taip įsisiūbuodavo rinkėjų požiūrio švytuoklė: 1992–1996 metų parlamente daugumą sudarė viena politinė jėga – Lietuvos demokratinė darbo partija, kuri pasinaudojo galimybe sudaryti tokią įtakingą leidžiamosios ir vykdomosios valdžios piramidę, kurioje nedalyvautų kitos politinės jėgos, o 1996 metais daugumos balsai priklausė konservatoriams ir krikščionims demokratams (nors šios jėgos kadencijos pabaigoje skilo). Tačiau jų deklaruojama filosofija (vertybiniu požiūriu) kirsdavosi su praktine veikla. Taigi nuo šio amžiaus pradžios rinkėjas ima demonstruoti ir „kitos“ jėgos paieškas: 2000 („Naujoji politika“²), 2004³ ... Ir dabar, nuo 2008 m. – kai dešimtojo Seimo „ypatumu“ tampa Tautos prisikėlimo partija. Nors dvi partijos, kurios išryškėjo kaip ašys valdančiosioms daugumoms sudaryti, jau turi 2 dešimtmečių tradiciją – socialdemokratai ir Tėvynės sąjunga-krikščionys demokratai, dalis rinkėjų yra nepastovūs, nori, bet per 20 metų vis nesuranda savo („trečios“) jėgos. Tikriausiai dėl to pretendentų į centro, centro dešinės, centro kairės vietą buvo pasirodę daug ir įvairiais pavadinimais, tarp kurių dažniausia vartota „liberalo“ sąvoka (bet ar *samprata*?).

Užuot skubant atsakyti, kodėl taip nutinka ir dar nutiks, jog toms

² „Pirmąsyk po nepriklausomybės atkūrimo išsirinkome Seimą be aiškios daugumos“. Prezidentas Valdas Adamkus, kalba Seime 2000 m. spalio 19 d.

³ Prezidentas V. Adamkus pasiūlė sudaryti Vyriausybę Darbo partijos, Lietuvos socialdemokratų partijos, Naujosios sąjungos (socialliberalų), Valstiečių ir Naujosios demokratijos partijų koalicijai.

ašims prireikia ir reikės naujų „nežinomų“ partnerių koalicijoms sudaryti, pirma reikėtų rasti bent 3 atsakymus: 1) kaip suvokiamas Seimas Lietuvos istorijoje, Lietuvos kultūros raidoje (arba: kokia buvo parlamentarizmo idėjos samprata istoriografijoje, kuo reikšmingos parlamentarizmo pergalsės ir pralaimėjimai šiuolaikinėje visuomenėje); 2) ar šiuolaikinis parlamentas yra medija? (arba: kaip ši institucija iškelia politinius tikslus, priima sprendimus ir kaip juos skleidžia?); 3) kaip Seimas valdo – tai yra, ar jis kontroliuoja (arba: kaip Seimas vykdo parlamentinę kontrolę).

Nė vienas iš klausimų nėra paprastas, tačiau visi tarpusavyje susiję: negalima atsieti objekto sampratos ir istorijos nuo funkcijų ir aktualios problematikos.

Štai ir 2000, ir 2004 metais iš viso buvo 12 Seimo narių, kurie atsisakė parlamentaro mandato dėl kitų „svarbesnių“ (įtakingesnių?) pareigų; keturi, vos juos išrinkus, atsisakė prisiekti. Tuomet rinkėjas turi teisę svarstyti: kaip jie vertino Seimą kandidatuodami ir kaip „aš“ galiu vertinti, jei solidariai suvokiu, kad Vyriausybės nario, Prezidento patarejo, valstybės įmonės vadovo, mero pareigybė pasirodė „patrauklesnė“. Nors skambiai kalbant, Nepriklausomybė (nepriklausoma valstybė), imta kurti jau 1990 metais, neturėjo būti savaime tikslas – juk ji yra tik priemonė, kitaip tariant – turi būti pripildyta vertybinio turinio. Kokio? Kaip? Ar su tuo parlamentarizmas niekaip nesusijęs?

1. Seimo samprata ir istoriniai tęsiniai

Nepriklausomybės gynimo istorija, glaudžiai susijusi su parlamentarizmu, turi atskirą puslapį. Bet Seimo aspektas, nežiūrint kartais šaltiniuose pavartojamo termino, Lietuvos istoriografijoje apskritai neryškus ir neišryškintas. Paradoksalu tai, kad dabartinė valstybė, kuri yra pasiskelbusi ne tik kaip 1918 (1920) – 1940, bet ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės (LDK) paveldo puoselėtoja ir perėmėja, šiam aspektui politikoje veik neskirdavo vietos. Seimo istorijos fragmentai nuo

1990 m. vertinti veikiau kaip reprezentacinis šios institucijos atributas⁴, o ne valstybės istorijos objektas; nei atitinkamas Seimo komitetas (1990–1992 m. – komisija), nei Vyriausybė, net ir tvirtindami valstybės biudžetą, nereikalavo iš mokslinių institucijų atitinkamos – su Seimu susietos – temos taikomųjų tyrimų ir jų pateikimo (sklaidos). Taigi nacionalinio parlamentarizmo istorijos trūkumą lėmė ne vien Lietuvos istorikų (ne)pasirinkimas. 1997 metais, parengus pirmą Seimo ryšių su visuomene strategiją, kai šis trūkumas buvo įvardytas, buvo suformuluotas ir uždavinys – „kaupiti pagrindinius Seimo istorijos šaltinius, sutelkti istorijos mokslininkų grupę parlamentarizmo tyrimams vykdyti“⁵.

Taigi pastarųjų 20 metų apžvalgoje pirmiausia privalėtume pastebėti naują istorijos mokslo elementą – „atsirado“ Seimo istorija ir Seimo tradicija kaip dokumentinio *paveldo* objektas. Ji yra vertybinis institucijos veikimo ir idėjos sampratos pamatas, kuris pagrindžia ir politinės veiklos nuovoką, ir politinės kultūros tendencijas. Juk demokratija gali būti įgyvendinama remiantis ne tik apibrėžtais principais, bet ir atitinkamų visuomenės sluoksnių išpažįstamomis ir/ar skelbiamomis vertybėmis, kurias atspindi tam tikri simboliai. Nes partijos savo programose vertybes „pastebi“ tiek, kiek pajėgia įvertinti savo rinkėjų nuotaikas, jų interesą ir sąmoningumą.

Dabar, 21 amžiuje, Lietuvos Seimo istorija apskritai imta rašyti jau nuo LDK epochos – ne nuo Steigiamojo Seimo (1920). Tik kol kas istorikų ir kultūrologų ginčiuose supriešinant Lietuvos liberalios minties tradicijos ištakas ir dabartinę LDK istorijos „aktualizavimą“ vis dar išnyra klišės: bajorų valdymas, „kita“ kalba, Seimo ginčai – ne „mūsų“ ir „mūsų“ – 19 a. pabaigos nacionalinio su(s)telkimo pradžia, lietuvių kalba. Taip ir visuomenės sluoksniai, iš kartos į kartą – kaip mokykloje

⁴ *Lietuvos Seimas*. Motulaitė, V., Venskevičius, S., Gudavičius, E. [et al.]. Vilnius: Kultūra, 1996, 216 p., iliustr.

⁵ *Seimo ryšių su visuomene strategija 1997–2002*. Seimo kanceliarija, 1997.

iš klasės į aukštesnę persikelia su tais pačiais mitais⁶. Nors iš tikrųjų Seimui Didžiojoje Kunigaikštystėje, kuris ir *ten* buvo demokratinės minties simbolis, trūko tik vieno pagalbinio elemento – žiniasklaidos, tai yra sprendimų sklaidos. Viduramžiais LDK parlamentas susirinkdavo, nusprenddavo, bet politinė mintis visuomenėje nepasklisdavo, taigi ir jo savimonės nesustiprindavo. Štai kodėl Seimo simbolis visuomenės sąmonėje ir Lietuvos istoriografijoje „pralaimėjo“. Rusijoje – atvirkščiai: valdovas pirmiausia turėjo ir pats redagavo laikraštį, kad sprendimas pasiektų skaitančiuosius, todėl buvo sukurta stipraus valdovo tradicija. Deja, žinome, kad dar 20 a. mūsų nacionalinėje sąmonėje viduramžių Seimas yra „pralaimėjęs“ ir dėl to, kad jo posėdžių oficiali kalba būdavo „kita“.

Nuo pat Didžiosios Kunigaikštystės visi pagrindiniai Valstybės kūrimo, modernizavimo procesai (pavyzdžiui, I Statutas), Nepriklausomybės paskelbimai (1918, 1920, 1990) susiję su parlamentarizmu. Svarus politinės kultūros bruožas yra tai, jog per pastaruosius 10 metų pagaliau paklotas Lietuvos Seimo istorijos pamatas – sukaupta pagrindinė ikonografinė medžiaga, netrukus mokslininkų kolektyvas⁷ baigs rengti kelių tomų leidinį, apimantį Lietuvos Seimo istorijos veikėjus nuo 15 amžiaus. Ir tai, kad partijų tradicijai pabrėžti istorija yra taip pat svarbu, liudija kai kurie atskira dalimi išleisti šio amžiaus Seimo istorijos dokumentai⁸.

Tai atskleidžia kitokią Lietuvos raidą – tą istoriją kartų kartoms išgyvenus, yra gėda jos „neturėti“: juk iki 2000-ųjų nebuvo nuoseklių nacionalinio parlamento tyrimų, nekaupta tiek istorinių dokumentų, išblaškytų įvairiuose fonduose. O viduramžių Seimą apskritai buvome tarsi „atidavę“ Lenkijos istorijai ir jos tyrėjams. Tad buvo ypač malo-

⁶ Berenis, V. Lietuviška liberalioji istorinė tradicija ir mitai. *Kultūrologija*. Kultūros, filosofijos ir meno institutas, 2009, t. 17, p. 60–76.

⁷ Vilniaus pedagoginio universiteto Istorijos fakulteto Lietuvos istorijos katedros posėdžio sprendimas 2006-11-6 rekomenduoti spaudai: Didysis Lietuvos parlamentarų biografinis žodynas, t. 2.

⁸ Žr. *Socialdemokratai Lietuvos Respublikos seimuose*. Vilnius, 2006, 716 p., iliustr.

nu sudominti Elizabeth II vizito Seime metu 2006-aisiais, kai parodoje karalienė pamatė mūsų parlamentarizmo raidą, kuri jau gali būti lyginama su Jungtinės Karalystės patyrimu.

Tik atrasdami ir pabrėždami, kad amžių raidoje svarbiausių Lietuvos įvykių ir procesų kontekstuose „Seimo“ (susirinkimo, taip pat parlamento⁹) sąvoka būdavo veiksmi, gyva, prasminga, kuriame demokratinės Lietuvos sąmonė. Palyginkime: 1905¹⁰ ir 1988, 1920 ir 1990-ieji. Sąvoka, žinoma nuo LDK laikų, mūsų epochos visuomenėje iš naujo buvo paskleista Sąjūdžio, kai buvo sudarytas Sąjūdžio seimas – dar iki istorinių parlamento rinkimų 1990-ųjų vasarį. Todėl tą įvykį ir galima palyginti su 1905-aisiais sušauktu Didžiuoju Vilniaus Seimu. O jau 1991-aisiais sausį kažkas riebiai užrašė ant barikadų prieigose prie Aukščiausiosios Tarybos¹¹: „Lietuvos širdis“. Tai taiklus valstybės valdymo esmės apibūdinimas. Buvusieji Nepriklausomybės aikštėje gynė demokratiją ir parlamentarizmą, kurio Sovietų Sąjungoje juk nebuvo – buvo tik „imitacinė“ vadinamojo „Aukščiausiojo sovieto“¹² veikla¹³. Tačiau dėl to ir gali – jei Seimo istorija nebus išryškinta – atsirasti intencijų pamatyti kitokius parlamentarizmo „tęsinius“, kuriuos paminėjau straipsnio pradžioje.

„Tęsiniams“ iš sovietmečio į naujos Lietuvos parlamentarizmą prielaidų suteikia palankias emocijas kėlę Sąjūdžio *laikotarpio* lemti sprendimai: 1) Lietuvos TSR (LTSR) Aukščiausiosios Tarybos vienuoliktojo šaukimo dešimtoji sesija 1988 m. lapkričio 13 dieną pakeitė LTSR

⁹ T. p. Lenkijos Seimo, Rusijos Dūmos – t. y. ten, kur buvo lietuvių kilmės atstovų.

¹⁰ Motieka, E. *Didysis Vilniaus Seimas*. Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2005, 362 p., iliustr.

¹¹ 1996 m. lapkričio 28 d. „Lietuvos Respublikos Seimas, atsižvelgdamas į tai, kad nepriklausomoje Lietuvoje visos šalies piliečių rinktų atstovų susirinkimas vadinamas istoriniu Seimo vardu(...)“, suteikė 1990–1992 metų parlamentui Atkuriamojo Seimo pavadinimą. /LIETUVOS RESPUBLIKOS SEIMO DEKLARACIJA DĖL LIETUVOS RESPUBLIKOS AUKŠČIAUSIOSIOS TARYBOS – ATKURIAMOJO SEIMO.

¹² Taryba – verstinis „sovietinės“ valdžios terminas.

¹³ Išlygą čia galima padaryti SSRS Liaudies deputatų suvažiavimui, pradėjusiam posėdžiauti Maskvoje 1989 m., kur nebuvo kalbų cenzūros ir kurį laiką – iki Kovo 11-osios – dalyvavusieji Lietuvos atstovai atkakliai siekė Ribentropo-Molotovo pakto pasmerkimo.

Konstituciją ir ligi tol kelis dešimtmečius draustai giedoti „Tautiškai giesmei“ suteikė himno statusą; 2) ta pati Taryba 1988 m. lapkričio 18 d. iki tol draustą tautinę vėliavą (trispalvę) paskelbė *valstybės* (okupuotos?) vėliava. Tarsi išeitų, jog istorinio lūžio ir parlamentarizmo kūrimo pradžią net amžininkams nelengva pajusti. Štai ir nieko keista, jog apie žmones, kurie kelis dešimtmečius dirbo Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo raštinėje, buvo pasakoma Seimo kanceliarijoje (jau 21 a.): „Dirbo *visuose seimuose* (nuo pokario metų)“!

Neuostabu ir tai, kad per keliolika metų buvo sudėtinga ne suskaičiuoti Lietuvos parlamento kadencijas, bet įrodyti (!) Seimo tęstinumą remiantis istorijos šaltiniais: kai Vilniaus universiteto ekspertai pateikė išvadą dėl seimų sekos¹⁴ ir Seimo Pirmininkas 2000 m. spalio 24 d. užrašė pavedimą l. e. p. Seimo kancleriui ir kanceliarijos Dokumentų skyriui vadovautis „šiuo specialistų išaiškinimu registruojant dokumentus“¹⁵, Seimo įstaiga pavedimo nevykdė. Bandant įstaigai pateisinti teisės aktų savaip atliekamą registravimą, Seimo kanceliarijos Teisės departamentas paprašė pažymos iš išorinio teisės specialisto, kuriam atrodė, jog istorijos ir istoriografijos šaltinius galima laisvai interpretuoti. Mokslininkai negalėjo nusileisti dėl dviejų priežasčių: negalima keisti ir iškraipyti jau nusistovėjusių pavadinimų ir šaltinių (nuo 1920 m.), būtina turėti aiškų pamatą tolimesniems istorijos ir politikos tyrimams, aprašymams. Dabar Seimo kanceliarijoje rengiami ir „Valstybės žiniose“ leidžiami žinynai suteikia galimybę manyti, jog protingumas nugalėjo¹⁶.

Įdomiai grįžo į Lietuvos politinę erdvę kai kurie seni valstybiniai simboliai. Kai pagaliau 2004 m. Seimas priėmė naują Valstybės vėliavos įstatymo redakciją, parodinis raudonos su Vyčiu vėliavos ekspona-

¹⁴ Dėl Lietuvos Respublikos Seimų pavadinimų ir sekos. Vilniaus universiteto Istorijos fakultetas, 2000-10-22. Nr. 158. In: *Lietuvos Seimas: iliustruota parlamento istorija* (XX a.). Sud. A. Vaišnys. Vilnius: Seimo leidykla Valstybės žinios, 2001, p. 94.

¹⁵ T. p., orig.: Seimo kanceliarijos archyve.

¹⁶ *Lietuvos Respublikos IX Seimas*. Vilnius, 2005, 308 p., iliustr. ir *Lietuvos Respublikos X Seimas*. Vilnius, 2010, 304 p., iliustr.

tas virto oficialiu ženklu. Tačiau per artimiausią oficialų užsienio svečio apsilankymą Seime istorinę vėliavą buvo nurodyta skubiai paslėpti spintoje. Po ilgos diskusijos apie valstybės reprezentavimo ir jos paveldo komunikacijos privalumus *raudonoji* vėliava rikiuojama Seimo fojė greta kitų simbolių – ne tik trispalvės, ES vėliavos, bet ir Didžiojo herbo, tapusio *mūsų* Seimo ženklu.

Seimo institucijos atgaivinimas per šiuos 2 dešimtmečius turėjo lemti ne tik parlamentarizmo kaip mokslo objekto tyrimus, jo idėjos ir istorijos sklaidą, kad bręstų demokratinė, pilietinė mintis¹⁷. Ši mintis turėjo kurti požiūrį į parlamentarizmą kaip Lietuvos *valstybės* pamatą, kad išvengtume bet kokių platesnių svarstymų apie „kietą“ ranką. Tačiau tokie sutelkti tyrimai atsirado, deja, tik šiame amžiuje – tai yra per pastarąjį dešimtmetį.

2. Šiuolaikinio parlamentarizmo tęsiniai: dvi pradžios, trys konstitucijos, viena grėsmė

Seimo raidos tyrimai rodo, kokių tikslų visuomenė turėjo ir galėjo išskelti, kokius gebėjo įgyvendinti. Pirmasis ir svarbiausias – pasirinkimo laisvė – atskleidžia ir metodus, kaip šio tikslo buvo siekiama. Mat turėdama parlamentą Lietuva pirmiausia kūrė pasirinkimo galimybę ir sąlygas. Iki Nepriklausomybės paskelbimo žmogaus teisės ir laisvės Lietuvoje buvo apribotos: įstatymas draudė ne tik idėjų ir tikybos sklaidą, bet ir ribojo informaciją, judėjimą, nuosavybę. Žmogus šiaipus „geležinės uždangos“ neturėjo jaustis saugus, turėjo jausti priešpriešą ir pavojus. Taigi vadinamąjį Kovo 11-osios (1990–1992 metų) parlamentą pagrįstai lyginame ir su Steigiamuoju Seimu (1920–1922 metų), nes tautos atstovybių tikslai ir uždaviniai veik visiškai sutapo: žmogusrinkėjas galėjo pasijusti naujų sąlygų kūrėju.

Dabartiniuose Seimo rūmuose (Kovo 11-osios pastate) vienoje

¹⁷ Paraštėje galima pridurti: vien dėl Seimo interjero koncepcijos parengimo (1998–2002) istorijos tyrimai ir dokumentų paieška buvo būtina.

ašyje – vienas priešais kitą pakabinti ir abiejų parlamentų pirmininkų – Aleksandro Stulginskio ir Vytauto Landsbergio – portretai tarsi „žvilgsniais“ permeta Lietuvos istorijoje demokratinės nepriklausomybės tiltą. Demokratiniais pamatais kuriamos Nepriklausomybės paskelbimas (1920 m. gegužės 15 d. ir 1990 m. kovo 11 d.), valstybės gynyba ir tarptautinis pripažinimas, pagrindinio įstatymo – Konstitucijos parengimas – tai epochiniai reikalai, kurie abiem atvejais visi iš esmės buvo išspręsti – ir 1920–1922, ir 1990–1992 metais. Parlamentai tuo laikotarpiu buvo aukščiausia valdžia, jų pirmininkai – valstybės vadovai.

Įvertinant paminėtų per 2 metus pasiektų tikslų reikšmę ir ypač – Konstitucijų (1922, 1992) parengimą (per palyginti dar trumpesnę laikotarpį – 1 metus), būtina atsižvelgti į panašų tarptautinį valstybės kontekstą: minimiems Lietuvos parlamentams teko vadovauti ir dalyvauti Nepriklausomybės gynyboje, kai grėsė fizinis pavojus ne tik parlamentarams, bet ir daugeliui Lietuvos gyventojų. 1920 ir 1990 m. pradėti nauji modernaus parlamentarizmo etapai, iš kurių pirmajam, paskelbtam 1920 m., dabarties istorikai suteikia pirmosios Respublikos pavadinimą¹⁸. Aukščiausioji Taryba – Atkuriamasis Seimas, kaip ir Steigiamasis Seimas, nuo pat išrinkimo ėmė dirbti nuolat, sukūrė būtinas parlamentui struktūras – anuo metu tai buvo komisijos (dabar – komitetai); parlamento deputatai ėmė mokytis politinio darbo frakcijose. Kaip ir 20 amžiaus pradžioje, taip ir amžiaus pabaigoje minėtuose parlamentuose pradėjo dirbti veik neturėjusieji politinio patyrimo asmenys, tačiau jie sėkmingai klojo demokratijos pamatus.

Ir Steigiamojo, ir Atkuriamojo Seimo nariams grėsė nemažai fizinių pavojų: Steigiamojo Seimo nariai tiesiogine prasme buvo paskelbę nuo 1920 m. spalio mėn. posėdžių pertrauką ir kelioms savaitėms išėjo į

¹⁸Šiuo atveju yra ir laukas diskusijai: ar tikrai pirmoji; kaip ilgai trukusi – iki 1927 m. balandžio 12 d. ar ilgiau (iki 1940 m. birželio 14 d.?) – jei formaliai atsižvelgsime į kitas Konstitucijas ir valstybės pavadinimą. Žr.: Ragauskas, A. Kiek Lietuvoje būta „respublikų“? Valstybės kontinuiteto problema politinėje istorinėje simbolikoje. *Parlamento studijos*. 2006, Nr. 6.

karą, palikę 7 žmonių Mažąjį Seimą, o Aukščiausiosios Tarybos – Atkuriamojo Seimo nariai galėjo būti pagal slaptą KGB planą suimti jau 1990-ųjų kovo mėnesį, taip pat – ir 1991-ųjų sausį, nors ir žinome, kad grėsmės akivaizdoje skirtingi žmonės elgėsi skirtingai. Kai kurie iš jų tapo brandžiais politiniais lyderiais – nacionalinės ir europinės istorijos asmenybėmis. Ir Gegužės 15-osios Deklaracijos, ir Kovo 11-osios Akto signatarai yra tautos valios įgyvendintojai ir buvo naujos valstybės kūrėjai. O kaip dėl *atkūrimo*? Atsižvelgiant į parlamentarizmo principą – atstovavimą daugumai ir juo pagrįstą sprendimų priėmimą, būtent dėl jo tradicijos *atkūrimo* ir tęstinumo tarp 1920 ir 1990-ųjų Respublikų sukelia abejonių vienintelis Aukščiausiosios Tarybos – Atkuriamojo Seimo sprendimas – tai trumpai, simboliškai atkurta 1938-ųjų¹⁹, o ne 1922-ųjų pagrindinio šalies įstatymo galia, rodant jungtį su buvusia (pirmąja?) Respublika. Argumentai šiam sprendimui pagrįsti yra žinomi: esą atkuriant valstybingumą 1990-aisiais parodytas ryšys su Lietuvos valstybe iki okupacijos. Tačiau kaip čia neprisiminsi, kad net 1949-aisiais Lietuvos laisvės kovos sąjūdžio (LLKS) taryba pamatiniu dokumentu siūlė laisvai ateities Lietuvai rinktis Steigiamojo Seimo 1922 metais parengtą ir priimtą Konstituciją²⁰. Taigi minimo 1990-ųjų sprendimo kritiką kaip pagrįstą dabar galima įrodyti pasitelkiant net 2 naujausių laikų sprendimus: 1999 metais VII Seimas priėmė įstatymą, kuriuo LLKS deklaraciją pripažino įstatymu²¹, o 2009 metais X Seimas, „vadovaudamasis Lietuvos Respublikos įstatymo „Dėl Lietuvos Laisvės Kovos Sąjūdžio Tarybos 1949 m. vasario 16 d. deklaracijos“ (Žin., 1999, Nr. 11-241) 2 straipsnio 2 dalies nuostata, kad Lietuvos Laisvės Kovos Sąjūdžio Taryba „buvo aukščiausia politinė ir karinė struktūra, vadovaujanti šiai kovai, vienintelė teisėta valdžia okupuotos Lietuvos teritorijoje“, priėmė Deklaraciją, kuria LLKS Tarybos Prezidiumo pir-

¹⁹ Dėl 1938 m. gegužės 12 d. Lietuvos Konstitucijos galiojimo atstatymo. Aukščiausioji Taryba, 1990 m. kovo 11 d.

²⁰ Lietuvos laisvės kovų sąjūdžio tarybos deklaracija. Okupuotoji Lietuva, 1949 m. vasario 16 d.

²¹ Įstatymas dėl Lietuvos Laisvės Kovos Sąjūdžio Tarybos 1949 m. vasario 16 d. deklaracijos. Lietuvos Respublikos Seimas, 1999 m. sausio 12 d. Nr. VIII-1021.

mininką generolą Joną Žemaitį pripažino ėjusį Prezidento pareigas²². Objektvumo dėlei parašėte reikia prisiminti, jog Lietuvos diplomatinės vadovas Stasys Lozoraitis laikėsi nuostatos, kad valstybės atkūrimo momentą reikėtų susieti su 1938-ųjų Konstitucija – gal dėl to, jog pats buvo tos Lietuvos paskirtas pareigūnas...

Pasauliui parodytas – kad ir „valandai“ – ryšys su 1938-ųjų – nedemokratinė Lietuva sumenkino modernaus parlamentarizmo idėją, turiu teisę sakyti kitaip – nebuvo logiškas, nes juk 1938-aisiais IV Seimas veikė tik Prezidento ir jo Vyriausybės politinių sprendimų „kontekstuose“. Žinoma, šiandien ir ateityje šis sprendimas yra ir bus teisinamas, nors su demokratinės tradicijos ir parlamentarizmo turinio suvokimu tai nelabai dera²³.

Parlamentarizmo idėja Lietuvos visuomenėje yra patyrusi ryškiausią pralaimėjimą 1927 m. balandžio 12 d., kai Prezidento potvarkiu buvo paleistas III Seimas. Nusivylimui Seimu visuomenė buvo atitinkamai rengiama²⁴, o po perversmo paniekos motyvas parlamentui buvo pabrėžiamas ir oficialiojoje spaudoje, cenzūros pareigūnų parengtuose privalomuose dienraščiams skelbti tekstuose, prezidento – Tautos vado kalbose ir jo publicistikoje. Tačiau opozicinis judėjimas ir viešoji opinija tos idėjos link privertė *režimą*²⁵ atsigręžti 1936 metais – tai yra paskelbti paminėto IV Seimo rinkimus. Vis dėlto tai buvo palyginti siaurus įgaliojimus ir žymiai mažesnę atstovavimo imtį turėjęs parlamentas; esminius vidaus ir užsienio politikos klausimus sprendė režimo vadovybė. Lietuvos, kaip Respublikos, sampratą IV Seimas palaikė

²² Deklaracija dėl Jono Žemaičio pripažinimo Lietuvos valstybės vadovu. Lietuvos Respublikos Seimas, 2009 m. kovo 12 d.

²³ Žalimas Dainius: „Todėl atkuriant 1938 metų Konstitucijos veikimą, nedelsiant reikėjo jį pritaikyti 1990 metais susiklosčiusiai situacijai, kurioje nesamų valstybės institucijų veiklą reglamentuojančios Konstitucijos nuostatos negalėjo ne tik veikti, bet ir galioti bent jau tol, kol šios institucijos bus atkurtos(...)“. In: 1990 m. kovo 11 d. Lietuvos Respublikos nepriklausomybės atkūrimo teisiniai aktai. *Bernardinai.lt*, 2009-03-11.

²⁴ Pasirengimas perversmui. Iš: Švoba, J. *Seiminė ir prezidentinė Lietuva*. Viltis, 1985, p. 151–173.

²⁵ Tai paties *režimo* įgyvendintojų vartotas terminas.

tarsi vos rusenantis ugniakuras – šilumą. Kam šios parlamentinės demokratijos paskaitos ar pamokos reikalingos, jeigu tik neprimintume tiesioginio ryšio su ekonomika.

Visa kova dėl Nepriklausomybės (ir 1920, ir 1990) turėjo ir esminį „tautos valios“ išreiškimo turinį – ekonomikos santykių kaitą; tai gi „tautos valia“ persikūnijo į tuos teisės aktus, kurie lėmė naują ūkio sanklodą. Pirma, abiejų parlamentų atvejais kertinis sprendimas greta Konstitucijos yra žemės reforma²⁶. 1922 metų žemės reforma yra pripažinta ir nekvestionuojama kaip laimėjimas. Pasirinkimo laisvės kontekste Aukščiausiosios Tarybos – Atkuriamojo Seimo pradėta reforma kai kurių politikų Lietuvoje pavadinama „ūkio griovimu“. Bet ar tokie vertinimai atspindi nuotaikas tų, kuriems atkuriamos valstybės įstatymų leidėjas išpareigojo sugrąžinti buvusią nuosavybę? 1991 m. pradėtos reformos objektas – valstybės žemės fondas. Tai – iki tol jokiai kartai nepažįstama nuosavybės pertvarka,²⁷ grąžinant nusavintą turtą iš minėto fondo išteklių. Greta žemės susigrąžinimo atsiradusieji nauji terminai, kaip antai – „privatizavimo“, „ekvivalentinės natūros“ – atspindėjo ne tik pasirinkimo laisvę. Jau kiekvieno naujo Seimo laikotarpiu – dėl ribotų išteklių reformai įgyvendinti – įstatymų leidėjas turėjo tikslinti *apribojimų* sąlygas. Problema ta, kad vieniems ribojant, kitiems sudarytos geresnės sąlygos. Valdžios realizavimas nuo 20 a. pabaigos įgyja nebe valstybės kūrimo, bet nuolatinių pataisų pobūdį. Sutiksime, jog tai nekeičia politinių tikslų ir uždavinių, deklaruotų dar 1990 m., esmės. Tačiau nepaprastai keičia visuomenės nuotaikas. Tai reiškia, kad „politinio režimo“ sankloda gali būti daliai visuomenės nesvarbi, nes ta dalis nesijaučia saugi. Būtent ji ir ieško socialinio pastovumo švietimo ir mokslo, verslo, kultūros vadybos srityse. Įstatymų leidėjas, kurį „pažįstame“, to pastovumo, tiksliau – saugumo – neužtikrina. Jis gali turėti

²⁶ 1991 m. liepos 25 d. priimtas Žemės reformos įstatymas pabrėžė jos tikslą: „(...) įgyvendinti piliečių teisę į nuosavybę (...) grąžinant neteisėtai nusavintą žemę“.

²⁷ Lietuvos Respublikos įstatymas „Dėl piliečių nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atstatymo tvarkos ir sąlygų“. Žin., 1991, Nr. 21-545.

ti gerų intencijų – prisiminkime nacionalinius susitarimus²⁸, tačiau nebūtinai įgyvendinamas. Todėl daliai visuomenės ir gali būti patrauklus kažkas/kažkuris „trečias“. Tuo tarpu kiekviena trečioji jėga menkai save siejo su liberalizmo patyrimu Lietuvoje (juolab su Vinco Kudirkos pirmieviška tautinio liberalizmo pozicija), kartais net paniekindama tai, kas daliai gyventojų vėl turėjo būti visiškai nesuprantama²⁹.

1926 metais iškilusi grėsmė parlamentarizmui ir realizuota kaip perversmo pasekmė 1927 m. turėjo tokį pat pripažintą kontekstą – visuomenės nuotaikas! Trumpai tik priminsime, kad ta trečioji, nepopuliari politinė jėga – tautininkai, su kuriais susidėjo krikdemai, ir ėmėsi „gelbėti valstybės“ nuo „seimokratijos“. Įstatymų leidėjo kontroliuojama žiniasklaida ir nekontroliuojama kariuomenė galėjo ne tik palaikyti atitinkamas nuotaikas, bet ir padėti sulaužyti Konstituciją.

Ar per pastaruosius 20 metų nacionaliniam parlamentarizmui iški-
lo panašių grėsmių kaip prieš daugiau nei 70 metų? Ar pasitaikė (yra)
jo esmę kompromituojančių ženklų, veikslių, užmojų, kurie atitinka-
mai darytų (daro) įtakos neigiamai visuomenės nuomonei? Turime
mintyje parlamentarizmo tradiciją – ne atskiros kadencijos Seimo dar-
bą. Žinoma, atsakymas teigiamas, jeigu turėsime mintyse ir priešiškos
jėgos veiksnį – 1990–1992 metų Sovietų Sąjungos politinę vadovybę
ir kariuomenę, kuri turėjo galimybių įvykdyti valstybės perversmą

²⁸ Pavyzdžiui, vieną Nacionalinį susitarimą 2002 m. esą pasirašė Lietuvos liberalų demokratų partija (Rolandas Paksas), Lietuvos krikščionys demokratai (Petras Gražulis), Lietuvos socialdemokratų partija (Algirdas Mykolas Brazauskas), Moderniųjų krikščionių demo-
kratų sąjunga (Artūras Vazbys), Naujoji sąjunga (socialliberalai) (Artūras Paulauskas),
Nuosaukiųjų konservatorių sąjunga (Gediminas Vagnorius), Tėvynės sąjunga-Lietuvos
konservatoriai (Vytautas Landsbergis), Valstiečių ir Naujosios demokratijos partija (Ka-
zimira Danutė Prunskienė), Lietuvos centro sąjunga (Algis Čaplikas), Lietuvos liberalų
sąjunga (Eugenijus Gentvilas). Ar tos politinės jėgos, jų atstovai prisimena išpareigojimą,
ir kaip galėjo vėliau vienoda atsakomybe, politinėms jėgoms persiskirsčius, *tai* įgyven-
dinti? (Plg.: „Rengiant teisės aktus visų pirma turi būti patvirtinta teisės akto strateginė
konceptcija, iš kurios matytųsi jos atitikimas Nacionalinio Susitarimo prioritetams“).

²⁹ Prisiminkime – jei turime subalansuotą atmintį – vienos partijos akciją iškilmingai
išnešant iš politinio susirinkimo salės rūpintojėlį (kaip nemodernos politikos ženklą – pa-
minėtas tariamas „bedievės“ Vincas Kudirka gal būtų tokį veikslių sukritikavęs).

1990 m. ir ypač 1991 m. sausio 13 d. ir vėliau. Tačiau išskeldami klausimą, turime mintyse ne tik išorines jėgas. Pastaruosius 20 metų, kurie galėtų būti atskirti į du ypatingus dešimtmečius, žymi atviros politinės komunikacijos bruožas: Seimas tapo lengvai pasiekiamas žiniasklaidai, taigi ir visuomenei. Ir kuo pirmiausia „nusivildavo“ ekskursijų dalyviai iš visos Lietuvos, kai jų srautas Seime paskutinįjį praėjusio amžiaus dešimtmetį imtas organizuoti itin gausiai?

Tuo, kad valgykloje – šaukštai „ne iš aukso“(!), ir čiaupai virš kriauklių – taip pat. Šis mitas subliūško. Kita vertus, kaip atskleidžia jau šio dešimtmečio Seimo ir Seimo kanceliarijos aprūpinimas, galbūt ne tai reikia aukso vadinti, kas žiba. Atsižvelgiant į tai, jog visi politikos procesai yra susiję su parlamentu, jie galėjo būti ir yra atvirai stebimi, vertinami – nepriklausomai nuo to, kur ir kada, kokiais atvejais politinė komunikacija tampa nesąžininga, manipuliacinė. Seimo kanclerio 2008 metų bandymai apriboti teisę gauti žurnalistas informaciją parlamente parodė, jog po 10 metų atvirumo tiesiog nėra sąlygų diegti „tvarką“ pagal anų laikų – komjaunuolišką (jaunystės) sampratą. Vadinas, yra grėsmių, bet jos – tik šešėliai?

Net ir 1992 metais po VI Seimo rinkimų išvedant paralelę su 1922 m. išrinktu I Seimu, reikėjo matyti, kaip anuomet politinis elitai laikėsi įsipareigojimų Konstitucijai: net ir paleidus I Seimą dėl jo nekonstruktyvumo, paskelbti nauji rinkimai.

Mūsų laikais pirmu atveju, kurį būtų galima vertinti kaip kompromitavusį parlamentarizmo idėją, jo sampratą, išlieka 1993 m. liepos 31–rugsėjo 22 dienomis vykęs Savanoriškosios krašto apsaugos tarnybos narių maištas, kadangi iš organizatorių nuskambėjo ir politinių reikalavimų, tarp jų – pakeisti politinius pareigūnus. Akcija įvyko pirmaisiais VI Seimo metais, po Prezidento rinkimų ir galėjo sukurti abejonių ne tik vidaus, bet ir tarptautiniame kontekste: ar Lietuvos demokratija pakankamai subrendusi, ar ji valdo – ar valdoma? Nesivieliant į dalyvių, buvusių atitinkamų pareigūnų, kritikų pateikiamas įvykio detales, būtina pabrėžti du išskirtinius įvykius, kurie sumenkino tos akcijos reikšmę ir sustiprino demokratiškai

rinktos valdžios įvaizdį: Rusijos kariuomenės išvedimas ir Jono Pauliaus II vizitas (apsilankiusio ir parlamento rūmuose). Taigi tokio tiesmuko, fizinio maišto pavojus demokratinei valdžiai ilgainiui ima atrodyti nerealus. Tačiau kita parlamentarizmo pamoka jau buvo susijusi su valstybės sanklodos destrukcija.

2000 metais lapkričio 11 d. buvo pabandyta pakeisti demokratinę įstatymų inicijavimo – svarstymo – leidimo (priėmimo) – įgyvendinimo tvarką, kai išskirtinių galių, sudarant Valstybės biudžeto sandaros įstatymą, buvo nutarta siūlyti suteikti... Seimo valdybai (net eliminuojant bent formalią diskusiją pačiame Seime), antai: „Papildyti 18 straipsnį antra dalimi ir jį išdėstyti taip: „2. Vyriausybė, rengdama ir teikdama Seimui atitinkamų biudžetinių metų valstybės biudžeto ir savivaldybių biudžetų finansinių rodiklių patvirtinimo įstatymo projektą, vadovaujasi nuostata, kad Seimui numatomų asignavimų dydžiai, kurie yra nustatyti Seimo valdybos patvirtintose Seimo programose ir išlaidų sąmatose, gali būti koreguojami tik pritarus Seimo valdybai.“³⁰ Apžvalgininkas gali manyti, jog tai padaryta iš nesupratimo, kokie yra principiniai įstatymų leidžiamosios ir vykdomosios valdžių skirtumai. Tačiau tyrinėtoji taip manyti yra klaida: toks sumanymas negalėjo atsirasti be Seimo kanceliarijos *pritarimo*, kuriai pavesta valdyti Seimui skirtas lėšas. Ar galime įsivaizduoti sumanymo tikslą, kad valstybėje atsirastų išskirtinė institucija, kuri pati sau paskirtų lėšų tiek, „kiek reikia“, ir jas leistų nekontroliuojama? Manydami, kad ta institucija – „Seimas“, tikriausiai neklystume, jei nežinotumėme, jog iš tikrųjų tokių asignavimų valdytojas būtų buvusi įstaiga – Seimo kanceliarija.

Vėliau Konstitucinis Teismas priėmė nutarimą, jog „Biudžeto sandaros įstatymo 18 straipsnio 2 dalyje ir Seimo statuto 172 straipsnio 1 dalyje nustačius, kad Vyriausybė, rengdama ir teikdama Seimui atitinkamu metu valstybės biudžeto ir savivaldybių biudžetų finansinių rodiklių patvirtinimo įstatymo projektą, Seimo valdybos teikimu privalo įtraukti į šį projektą Seimo kanceliarijai numatomų asignavimų dydžius, yra ribojami Vyriaus-

³⁰ Biudžeto sandaros įstatymo 8, 17, 18, 20 ir 31 straipsnių pakeitimo ĮSTATYMO PROJEKTAS (Nr. IXP-128). Seimo posėdis 2000-11-11. Pranešėjas Artūras Skardžius.

sybės konstituciniai įgaliojimai rengti valstybės biudžeto projektą³¹. Šis Konstitucinio Teismo išnagrinėtas atvejis atspindi ne tik tam tikrą „pasikėsinimą“ į valstybės demokratinių institucijų santykius, bet ir parlamento idėjos kompromitavimą, nes Seimui (įstatymų leidybai) aptarnauti skirta įstaiga – Seimo kanceliarija – galėjo įgyti išskirtinių teisių, formuodama biudžetą ir jį įgyvendindama. Mat pati Seimo valdyba iš tikrųjų neturi kitų ekspertų – išskyrus Seimo kancleriui pavaldžius tarnautojus. Verta nustebinti ne dėl to, kodėl taip ilgai užtruko ši absurda išsiaiškinti, bet tuo: 1) jog galėjo būti įgyvendintas valdymo modelis, kai Seimo narių (tautos atstovų) sprendimai tikrovėje būtų nulemti vienos įstaigos valdininkų; 2) koks buvo dalies Seimo narių (valdančiųjų) pasiryžimas iškreipti demokratijai būdingą sprendimų priėmimo būdą. Tad kodėl galėjo atsirasti tokia iniciatyva – suplanuoti ir skirti „sau“, tai yra Seimui, metams išlaidų tiek, kiek... norisi, nepaisant valstybės biudžeto formavimo tvarkos!? Šį klausimą dar reikėtų papildyti priminimais apie pačių Seimo narių galimybę nustatyti sau tam tikrą neapmokestinamą pajamų dalį – nuo naudojimosi automobiliais iki vadinamųjų „kanceliarinių išlaidų“ (diskusija apie tai rutuliojama daugiau kaip 10 metų).

Parlamentarui būtinas intelektualus pasirengimas: ateidamas į Seimą jis turi turėti bent 3 dalykus – politinę idėją, tikslą ir dar nuovoką apie Seimo tradiciją. Politinė mintis tuo stipresnė, kuo geriau renkamas politikas suvokia parlamento paskirtį ir tradiciją. Tik žmonės, neturintys nuovokos apie Seimo kaip nuomonių raiškos ir teisės kūrimo vietą, ima piktintis „tiesiog kalbėjimu“, nors būtent viešas kalbėjimas, atviri debatai ir gali apsaugoti visuomenę nuo negerų teisės pataisų. Testuoti rinkėjui kiekvieną politiką pagal tai, ar jis turi idėją ir tikslą, nesudėtinga, bet gana brangu: mat politiko tramplinas į tikrąją lyderystę valstybėje irgi priklauso nuo rinkėjo – ar šis taip pat suvokia parlamento paskirtį ir tradiciją. Dvasinis renkamo politiko ryšys su Lietuvos ir Europos istorija, su jos demokratijos raida yra politinės atsakomybės raiška. Kai politikui Seimo esmė, paskirtis,

³¹ Dėl Vyriausybės įgaliojimų rengiant valstybės biudžeto projektą. Konstitucinis Teismas, 2002 m. liepos 11 d., byla Nr. 49/01.

tradicija nežinomi, jis ne tik nesupranta, kas sudaro parlamentinio darbo esmę, bet ir ignoruoja parlamentarizmą kaip demokratijos vertybę, kaip neatsiejamą Lietuvos pusės tūkstančio metų raidą. Didžiausio pavojaus ir kelia tas, kuris žada: einame į Seimą dirbti, o ne kalbėti! Tai bolševizmo aidas – nėra ko tartis, geriau veržles sukime... Tada ir vadovaujančio lygmens parlamentaras-pareigūnas gali imti vertinti kitus kolegas Seime tiesiog pagal hierarchinę – vertikaliąją sistemą tarsi pavaldinius ir patį Seimą suvokia kaip darbą uždarojoje akcinėje bendrovėje. Būtent tokiam mąstymui kelią ir skirtas užtvirti Konstitucinis Teismas.

Kodėl tokie žmonės, praėjus 10 metų nuo Nepriklausomybės paskelbimo, atėjo realizuoti valdžios, suprantama: jie esą turėjo padaryti kažkokių *esminių* pataisų, remdamiesi nepatenkintųjų nuotakomis. Bet Seimo atvirumas ir vėl padėjo apnuoginti jų valdžios esmę: deklaracijos yra – nėra naujų uždavinių. Atrodė, jog įsiveržusi liberalioji srovė galėjo panaikinti ekonomikos ir/ar politikos suvaržymus, tačiau neturėjo atsakymo – kokius!

Paradoksalu, kad per 2000-ųjų rinkimų kampaniją „naujosios“ jėgos nemažai kritikavo valstybės išlaidas, įsipareigojimus užsienio politikos – ypač Šiaurės aljanso karinės integracijos srityje. Tai atitiko tos dalies visuomenės nuotakas, kuriai Vakarų pasaulis buvo nežinomas, nes Europos Sąjungos pavadinimą ji galėjo sieti lingvistiškai net su... Tarybų Sąjunga. Po rinkimų VIII Seimo vadovas deklaravo visiškai aiškiai – užsienio politikos nuoseklumo – poziciją. Pavyzdžiui, 2000 m. lapkričio 20 d. Seimo Pirmininkas pranešė visuomenei: „A. Paulausko įsitikinimu, užsienio reikalai ir krašto apsauga apskritai turėtų būti sritys, kurių, kad ir kaip keistųsi politinė valdžios sudėtis, politikos tęstinumas būtų užtikrinamas ir nekintamas³²“. Tokie pareiškimai ir aktyvus Seimo pasirengimas pirmam didelio masto renginiui Lietuvoje – NATO parlamentinės asamblėjos sesijai

³² Pranešimas spaudai: Seimo Pirmininkas priėmė NATO generalinio sekretoriaus specialųjį patarėją Vidurio ir Rytų Europos klausimais Chrisą Donnelly. *Seimo kanceliarijos Seimo ryšių su visuomene DB archyvas*.

2001 m. gegužės mėn., sugrąžino pastovumo nuotaiką Lietuvos užsienio politikos srityje.

Matyt, jei ne šis vienintelis aiškus politinis uždavinys³³, aukščiau aprašytas siekis išskirti Seimo įstaigos valdymą iš bendros valstybės finansų sistemos ilgainiui gal ir galėjo lemti net kažkokią dar nežinomą politinio režimo formą, tačiau tai tikrai ne liberalios filosofijos atspindys.

Juk jeigu 20 a. pabaigoje (VII Seimo kadencijos metu) jau ryškėjo parlamentinės kontrolės funkcija, VIII Seime ji tapo nematoma. Mat situaciją, kai parlamento vadovybė nori sukurti savo biudžetą, užuot kontroliavusi Vyriausybę, galima pavadinti „naujos politikos“ modeliu – tik, matyt, ironiškai. Bet jau nedaug būtų trūkę, jeigu „trečiaja“ jėga virstų pati Seimo kanceliarija – ypač jei Seimo kancleriu būtų deleguotas politikas iš to tarpo – tarp deklaruojamos kairės ir dešinės. Taigi VIII Seimo įvaizdį šio dešimtmečio kontekste „išgelbėjo“ strateginio užsienio politikos tikslo įgyvendinimas. Tikslas Lietuvai tapti Europos Sąjungos ir NATO nare buvo tas siekinys, kuris valdančiosioms koalicijoms leido pateisinti ekonominius sprendimus. O jau ūgtelėjusiam jaunesnės kartos Lietuvos piliečiui tikslas turėjo būti patrauklus vien atvirų sienų vizija.

---

³³ Būtina pabrėžti: per 20 metų Lietuva stipriai išplėtė parlamentinius ryšius – pirmiausia sukurdamą Baltijos Asamblėją (1991), po to – Lietuvos ir Lenkijos Seimo narių asamblėją (1997), Lietuvos Respublikos Seimo ir Rusijos Federacijos Kaliningrado srities Dūmos parlamentinį forumą (2002), Lietuvos ir Ukrainos parlamentinę asamblėją (2005). Lietuvos Seimas sėkmingai inicijuoja ir Baltijos ir Šiaurės šalių parlamentų pirmininkų tarpusavio, taip pat su JAV parlamentu bendradarbiavimą. Nuo 2004 m. mūsų atstovai dirba Europos Parlamente. Toks institucionalizuotas parlamentarų bendravimas sudaro galimybę nuolat peržiūrėti požiūrius, kartais – iškrauti susidarančią įtampą. Ypač turėjo būti naudingas politinis dialogas Lietuvos ir Lenkijos dvišalių santykių raidoje, juolab diskutuojant tautinių mažumų problematikos temomis. Jei matysime šias diskusijas globaliuose Europos Sąjungos ir NATO plėtros kontekstuose, jos atrodys patenkinamai. O jeigu mes jas imsime vertinti Lietuvos susisiekimo, aplinkos apsaugos, kovų su kontrabanda, organizuoto nusikalstamumo, netgi kultūrinio tautų pažinimo temų aspektais, pastarasis dešimtmetis sukeltų ir kritikos. Kalbant apie žiniasklaidos sistemą užsienio aspektu, Lietuvos auditorija po dviejų dešimtmečių yra Rusijos informacinėje erdvėje, nors 1991 metais, po patirto informacinio karo, galėjo atrodyti, kad įstatymų leidėjas pasielgs taip, kad naujosios, ateities kartos Lietuva turėtų didesnę pasirinkimą.

3. Seiminės Lietuvos skaidrumas: pozicija, opozicija ir medijos

Valdantieji 1990 metais pradėjo ir žiniasklaidos sistemos pertvarką: Aukščiausiosios Tarybos – Atkuriamojo Seimo Prezidiumas *atkūrė* (?) dienraštį „Lietuvos aidas“³⁴ ir paskyrė apie 400 000 rublių. Tačiau iš tikrųjų tai nebuvo parlamento laikraštis – tokio tikslo, nei tokios sampratos neatskleidė³⁵. Be uždavinio atspindėti parlamento gyvenimą ir atitinkamų funkcijų jo leidyba nuosavybės pertvarkos kontekstuose atrodė paradoksali ir baigėsi fiasko. Tad 10 metų – iki išsiplečiant naujų elektroninių medijų tinklui – Seimas neturėjo masinės medijų priemonės³⁶. Tarkime, jog principas neleisti valdžiai leisti ir skleisti atspindi... visuomenės interesą. Bet įstatymų leidėjas nesirūpino užtikrinti, kad žiniasklaidos sistemoje dalyvautų ir partijos – tai yra, kad galėtų leisti masines medijas – tuo būtų užtikrinta rinkėjo sutelkimo, konkurencijos ir pasirinkimų teisė, o leidėjo atveju – skaidrumas. Taigi partijoms, siekiančioms valdžios, liko „investuoti“ į vadinamąją „nepriklausomą“ žiniasklaidą – kurios skaidrumo reitingus tik dabar turėtų, vadovaujantis teisės aktais, skelbti ir kultūros ministras.

Seime atsirado įprastinės parlamentarizmo sąvokos: pozicija ir opozicija. Tačiau jos atstovauja partijos, kurios neturi medijų. Taigi jų nuomonės raiška jau veik 20 metų tapo tiesiogiai priklausoma ne tik nuo „nepriklausomos“ žiniasklaidos, bet ir nuo to, kas padėtų finansuoti rinkimų kampanijos atspindėjimą straipsniuose ir laidose. Politikas turėjo *pasijusti* priklausomas nuo vyriausiojo redaktoriaus (ir leidėjo). Pirmąjį dešimtmetį baimė būti aprašytam viename iš dviejų nacionalinių dienraščių politikui prilygo politinės klaidos baimei. Sukurtas pagal 1996 metų Vi-

³⁴ 1917–1918 metais – Lietuvos Tarybos (įk. J. Basanavičius, P. Klimas, A. Smetona), 1928–1940 metais – tautininkų vyriausybės ir autokratinio režimo oficiozas.

³⁵ Plg.: Das Parlament (vok.), Парламентская газета (rus.), pan., kt.

³⁶ 2002 m. patikslinant „Seimo ryšių su visuomene strategijos 1997–2002“ dokumentą (Seimo kanceliarija, 1997), buvo įrašytas pasiūlymas paversti „Seimo kronikos“ žurnalą periodiniu prenumeruojamu populiariu kronikinių įvykių leidiniu (ne atskaitų rinkiniu).

suomenės informavimo įstatymą žiniasklaidos savitvarkos mechanizmas neveikia taip, kad padarytų įtakos formuojant žurnalistikos etiką. Vienintelė sritis, kuri politikui galėjo kelti mažiausią pavojų būti neigiamai aprašytam – užsienio politika, nukreipta Europos Sąjungos plėtros link. Taigi medijų valdytojai, kūrėjai ir (ati)tinkama periodinės informacijos sklaida turėjo lemti viešąją publikų nuomonę – kas bus netradicinis, bet vis dėlto politinis veikėjas. Antikinis „duonos ir žaidimų“ šūkis 21 amžiaus Lietuvoje tapo masiškiausios priemonės – televizijos – veiksmu. Ir televizijos herojus – ypač besišaipantis iš politikos – galėjo ir turėjo tapti politikos herojumi (taigi – ir trečiosios jėgos „nariu“).

Štai kodėl įprastinės parlamentinės sampratos – pozicija, opozicija – nesuvokiamos visuomenėje kaip sutelktos parlamentinės jėgos – juk ten *irgi* ieškoma „trečio“, kuris, nors ir ideologiškai silpnas, turėtų... sustiprinti. Kaip!? Suprantama, kad *nepriklausoma* žiniasklaida irgi negali atskleisti šių parlamentinės struktūros veiksmų, nes formavo ir formuoja viešąją nuomonę remdamasi jai žinomais „kriterijais“ – ne visad sutampniais su parlamentarizmo terminija ir turiniu. Išeina, jog apskritai įtakingiausia Lietuvos politinė institucija – Seimas – turi tariamai menkiausią socialinį pasitikėjimą. Viena vertus, kuo daugiau apie vieną gatvę, namą ir žmogų pranešama neigiamų dalykų, tuo bus nuomonė apie juos blogesnė. Kita vertus, verta išsižiūrėti į informacijos kontekstą, į aplinkybes, kurias sukuria pats įstatymų leidėjas.

Antai visuomenės nuomonės ir rinkos tyrimų centras „Vilmorus“, nuolat vykdamas visuomenės nuomonės tyrimus apie institucijas, nuo 1998 metų pastoviai skelbia apklausų rezultatus ir periodinėje žiniasklaidoje³⁷. Perskaičius jas, galima manyti, kad pasitikėjimo Seimu tendencija yra mažesnė kaip 20 proc.³⁸ Kitaip tariant, dauguma Lietuvos gyventojų (apklaustųjų) esą nepasitiki parlamentu. Tuo tarpu stebėtojai daro išvadą, kad esą „mažas pasitikėjimas Seimu nėra išskirtinis Lietuvos ypatumas“ ir tai bū-

³⁷ Dienraštyje „Lietuvos rytas“, naujienų portale lrytas.lt

³⁸ *Lietuva stojant į Europos Sąjungą*: ekonominė, sociologinė ir demografinė padėties analizė. Socialinių tyrimų institutas, 2004, p. 54.

dinga Europos Sąjungos šalims³⁹. Tokia pastaba neturėtų paguosti nė vieno asmens, kuris suvokia demokratijos raidos ypatumus ir žiniasklaidos, pagrindinio ir įtakingiausio politinės komunikacijos veiksnio, vaidmenį. Seimo (ne)populiarumo visuomenėje reitingas turėtų dominti iš esmės, kodėl ši institucija, tai yra Tautos atstovybė menkai vertinama žiniasklaidos užsakomuose ir atspindimuose tyrimuose.

Tik 2006 metais politinės komunikacijos specialistus ir kai kuriuos politikus ėmė erzinti apklausos rezultatai apie asmenis, kur tarp politikų vardų būdavo įterpiamas ir policijos komisaras, iš tikrųjų formuojant šio asmens, išskirto iš kitų valstybės tarnautojų ir pareigūnų, palankų įvaizdį. Tuomet „Vilmorus“ direktorius naujienų agentūrai BNS prisipažino: „Pareigybes, kurios yra reitinguojamos, užsako apklausų užsakovas – tai yra dienraštis „Lietuvos rytas“ ir ši redakcija mano, kad šios pareigybės labai svarbios Lietuvoje“⁴⁰. Pagrįstai tokios apklausos turinį sukritikavo vienas Seimo narys: „Pagrindinis blogumas yra pačiame klausime – „kurie politikai geriausiai atstovauja jūsų interesams?“⁴¹ Taigi paminėtam 2010 metais skelbtam asmenų populiarumo *tyrimui* suteiktas „patogesnis“ – visuomenės veikėjų pavadinimas. Žiniasklaida, ypač periodinė, atlikdama nuomonės formavimo funkciją, tokio ar panašaus tyrimo atveju akivaizdžiai šią funkciją pakeičia tikslu – tai yra numato, kaip formuos nuomonę, ir pasirenka atitinkamus įrankius: pirmiausia – vardus, be kurių tyrimas atrodytų visiškai neįdomus (Prezidento, Seimo Pirmininko, Ministro Pirmininko, pasirinktinai – ministro, Europos Parlamento nario) ir žinomą apklausos vykdytoją – tyrimų kompaniją. Apklausos apie „visuomenės veikėjus“ sąrašo klasifikavimas kitų rimtam tyrimui būdingų principų neturi. Tokiose publikacijose neaptinkame Seimo frakcijų lyderių (net ir didžiausių), visų Seimo vadovybės (valdybos) narių (pavyzdžiui, paminėtu atveju tarp 24 vardų yra vienas pavaduotojas iš penkių ir Seimo opozicijos lyderis (neįvardijant pareigų), tačiau nėra net Seimo Pirmininko pirmojo pavaduoto-

³⁹ *Ten pat*, p. 55.

⁴⁰ *Baltic News Service*. 2006, vasario 7.

⁴¹ *Ten pat*.

jo, kuris atsako už įstatymų leidybos darbotvarkės suderinimą). Apklauso paskelbimas žiniasklaidoje sukuria įspūdį, kad tai yra neva objektyvus tyrimas apie parlamentinės *valstybės* veikėjus, tačiau tik analitikas gali susigaudyti, jog „palanki“ nuomonė apie asmenį sąrašė neturi nieko bendra su asmens („veikėjo“) aktyvumu, jo įtaka pagrindiniams valstybės dalykams (kai trečią ir aštuntą vietą iš 24 užima buvę prezidentai, neišsiskiriantys aktyvumu dėl objektyvių ir dėl asmeninių priežasčių, devynioliktą – iš Seimo narių jau atsistatydinęs ir jokio politinio vaidmens neturintis asmuo, o dešimtą – bankininkystės specialistas, kurio atvejį galima palyginti su apklausomis, kuomet respondentams būdavo siūloma vertinti tarp politikų įrašytą policijos komisarą arba Lietuvos katalikų bažnyčios vadovą; kt.). Kitaip tariant, tarp politikų galėtų būti įrašomas ir kuris nors vienas pramogų žiniasklaidos pamėgtas kunigas arba labdaros organizatorius... Akivaizdu, kad periodinės žiniasklaidos užsakymu atliekamiems tyrimams trūksta nuoseklios mokslinės metodikos, kuri būtų pagrįsta bent jau suvokimu apie valstybės sandarą ir valstybės institucijų funkcijas – ką jau kalbėti apie asmenis ir jų įtaką sprendimų priėmimui arba atsakomybę už priimamus sprendimus. Žiniasklaida neklausia, ar jūs pasitikite opozicija. Nors opozicijos ir pozicijos susirėmimas turėtų išryškinti ir tikruosius politinius lyderius, bet medijos paverčia lyderiu vis naują, vis „naujos“, trečios, jėgos atstovą. Žinoma – kaip ir dera pagal žiniasklaidos pramoginę funkciją – trumpai. Kai ši figūra sudėga (neišvengiamai) – reikia vėl naujos. Tad galiausiai per tuos 20 metų stebėtojai turėjo būti vis mažiau aišku, kas ta opozicija, kodėl ji gali net susitarti su pozicija ir tais atvejais, kai tai prieštarauja deklaruotoms vertybinėms nuostatoms (ideologijoms⁴²)?!

Informacijos apie parlamentą pateikimo forma išliks svarbus žiniasklaidos veiksnio aspektas. Seimui tapus atviriausia – labiausiai prieinama valdžios, bet neturinčia nuolatinės populiarios žiniasklaidos priemonės institucija, publikų smalsumą patenkino komercinių televizijų reginiai („infošou“, pramoginiai projektai). Nors šiuolaikinis parlamentas iš tikrųjų

⁴² Plg.: *Libertas ir Pietas: lietuviškasis konservatizmas, antologija 1993–2010*. Sud. Mantas Adomėnas. Vilnius: Eugrimas, 2010, 431 p.

turi visas sąlygas pats virsti ir būti medija – tiesioginiu nuomonių raiškos ir sprendimų sklaidos centru – Seimo narių santykis su žiniasklaida tokią funkciją tarsi paneigia ir leidžia žiniasklaidai formuoti neigiamą įvaizdį: ir tie politikai, kurie beveik visą dešimtmetį buvo aktyvūs pramoginių televizijos laidų balandžio 1-ąją dalyviai, gaudami „svogūnus“ arba įdomūs tik kaip *neigiami* infošou herojai, taip pat tie, kurie dalyvauja kurdami pramogas, iškreipė parlamento kaip politinės medijos sampratą. Pramoga yra parlamentaro *veiklos* dalis – tai jau padėjo į(si)teigti žiniasklaida. Gerai šokantis ar dainuojantis politikas gali esą vėl turėti sėkmingų rinkimų šansą.

Požicijos ir opozicijos veiksniai turėjo tapti kertiniais vykdant parlamentinę kontrolę. Šiuo atveju medijų veiksnį galima vertinti kaip itin naudingą. Tačiau ši vertinimą reikėtų pradėti nuo to, kaip įstatymų leidėjas kontroliuoja pačią Vyriausybę, bet ne nuo to, kuri jėga ir kaip „nutekina“ žiniasklaidai tikrų ar tariamų nuodėmių kopijas.

Politinėse kovose dėl ir tarp trečiųjų jėgų lauko per tuos 20 metų parlamentas nepakankamai kontroliuodavo vyriausybę ir tai lemdavo dalies valdančiųjų pralaimėjimus rinkimuose, o prognozuojamų „nepakankamų“ laimėjimų atvejais – politinė logika nepaaiškinamus sprendimus⁴³. Parlamentinė kontrolė – kol kas tik valdymo reginys.

Reikia išskirti kitiems Europos parlamentams mažiau būdingą dalyką: greta žiniasklaidos, sprendimų priėmimui Lietuvos Seime *didelės įtakos* per pastaruosius keliolika metų turėjo ir turi Seimo kanceliarija, jos padalinių kompetencijos ir *elgsenos*, kadangi ji, kaip valstybės valdymo struktūros dalis, yra labai svarbi ir verta atskiros, kruopščios analizės⁴⁴. Galima kol kas teigti, kad jos paskirtis aptarnauti parlamentą kaip politinę instituciją ir atitinkamų paslaugų funkcijos buvo ilgai susietos su dvigubo valdymo modeliu: tik 2000 m. Seimo kanclerio pareigybė buvo paversta nepolitine,

⁴³ Kaip antai – Lietuvoje nebūtinai laimėjusios partijos atstovas turi tapti Seimo Pirmininku (2004, 2008).

⁴⁴ Dar viena 2008 metų įdomybė, kai Seimo kancleris bandė įrodyti, kad objektas pats save gali tirti ir dar tyrimus skleisti, nors tyrimų aspektu Seimo kanceliarija pirmiausia turėtų užtikrinti politikams objektyvios, argumentais pagrįstos išorinės informacijos pateikimą su atitinkamomis rekomendacijomis (ar išvadomis).

bet iš tikrųjų teisės akte suformuluotos paskyrimo sąlygos ir vėlesnė istorija⁴⁵ rodo, jog politinė įtaka valdymui *de facto* nebuvo panaikinta. Strateginis paties parlamento institucijos atvirumas padėjo atskleisti visuomenei ne tik šį – „sudvejinto“ valdymo – įstaigos trūkumą, bet ir kitas, susijusias su įstaigos finansų valdymu, viešųjų pirkimų organizavimu, problemas. Tačiau per 20 metų matyti, kad visos Seimo vadovybės neišvengė intereso „kuruoti“ kanceliariją (taip, kaip sovietų Aukščiausiosios Tarybos prezidiumas kuruodavo savo „aparata“) – ir nors tai neturi tiesioginių teisinių pasekmių, visada turėjo moralinės atsakomybės: užuot siūliusios (rekomendavusios, nurodinėjusios, patardavusios), kaip valstybės įstaigą valdyti, kaip vykdyti struktūrinius pokyčius, parlamento vadovybės galėjo reikalauti efektyvių sprendimų, tikslų įgyvendinimo, kompetentingo informacijos, komunikacijos ir teisės paslaugų teikimo. Keista manyti, kad valstybinės įstaigos vadovas turėtų derinti su institucijos vadovybe, ką ir kaip remontuoti, kada rengti personalo konkursus ar kelti jo kvalifikaciją. Kažkodėl politikas neoficialiai norėjo būti... ūkvedžiu? Tokie santykiai galėjo lemti tik išskirtinę įstaigos vadovo galimybę, prisidengiant politinės vadovybės vardais, priiminti sprendimus, nebūtinai atitinkančius teisės normas. Tačiau iš tikrųjų griežtai neatskirtas sprendimų priėmimo būdas visada lemia politinio asmens atsakomybę, kad ir kaip galiausiai tai atrodytų neteisinga.

Pabandykime įsivaizduoti net paprasčiausią atvejį: naujai išrinktas Seimo Pirmininkas ateina į pirmtako apleistą kabinetą ir neaptinka jokių buvusios veiklos požymių. Nauji politinio pasitikėjimo pareigūnai taip pat neturi galimybių sužinoti apie priimtus įsipareigojimus. Žiniasklaidai jau smalsu – kaip ir kada jie suklys, neturėdami anksčiau priimtų sprendimų arba jų projektų... Kitaip tariant, akivaizdu, kad pati įstaiga, jos tarnautojas turėtų nepaisyti politinių (politiko) nuotaikų, o tiesiog laiku perimti archyvą, suteikti kompetentingą paslaugą paaiškinant tam tikrus dokumentus. Deja, naujausioje valstybės parlamento istorijoje ir tokių prieštaringai vertintinų atvejų buvo. Ir gali būti, jeigu Seimo kanceliarijoje labiau bijos kuratoriaus nei teisės akto, auditoriaus ar tiesiog nekompetencijos.

⁴⁵ „L. e. p.“ – t. y. laikinai būti Seimo kancleriu pareigūnas galėjo ilgiau kaip 5 metus.

Kita vertus, Seimo darbo organizavimui, parlamentinės kontrolės sampratai visuomenėje sustiprinti išskirtinės įtakos tikrai turi turėti būtent jo vadovo figūra, tad valstybiškai protingam pasirinkimui čia menkos ribos: arba valdančioji dauguma pripažįsta labai stiprų, patyrusį lyderį ir jį renka pirmininku, arba perduoda šias pareigas opozicijai. 20 metų – pakankamas laikotarpis brandžioms įžvalgoms daryti. Seimo vadovo pasirinkimas iš „tarp“ yra ženklas, kaip ši pareigybė vertintina: taigi 2 Seimo Pirmininkai buvo atstatydinti, 1 priverstas atsistatydinti. Po šių – klasikinės politinės teorijos požiūriu vertinant – dėsningų pamokų nelengvai prieita išvados: Seimo Pirmininkas vis dėlto turi būti politinio pasaulio figūra – ne žaislas. Ir nors tai jau istorija, bet ji niekaip neištrinama ir net nenukabintina nuo Seimo sienų – tokią ją rašė socialdemokratai ir konservatoriai, tokia ji ir liks kaip pranešimas naujam etapui. Šiame etape galbūt išryškės pastovi trečioji jėga, jeigu rinkėjas geriau suvoks savo atstovų paskirtį.

Žvelkime į trečiąjį dešimtmetį – ar parlamentas jau tikrai yra medija?

Išvadų vietoje būtų galima glaustai nubrėžti:

1. Parlamento – kaip viešo diskurso apie visuomenei aktualias problemas ir sprendimo būdus samprata turėtų būti pagauta ir perprantama vis naujos kartos. Tam turėtų būti parengta nauja Seimo ryšių su visuomene strategija, atspindinti šiuolaikinės – tinklaveikos visuomenės pokyčius ir iššūkius. Tai būtų galimybė įtraukti į naują demokratinės parlamentinės Lietuvos kūrimą pasaulio lietuvių – kad ir kur jis būtų, nes jo dalyvavimas Lietuvos įstatymų leidyboje suteiktų daugiau vilčių „sugrįžimų“ teorijos pagrįstumu.

2. 2010 m. kovo 12-ąją Lietuvos Seime sukurtas Demokratijų bendrijos parlamentinis forumas neabejotinai gali padėti plėtoti parlamentarizmo idėją tarp gyventojų – tai itin svarbus piliečių savimonės dalykas, pravartus naujos kartos politinei nuovokai – jeigu jo veikla bus glaudžiai susieta su paminėta strategija. Galbūt tai padės įžvelgti trečios politinės jėgos pastovumą.

3. Per 20 metų Lietuvos Seimas tapo atviriausia, tačiau mažiausią visuomenės pasitikėjimą turinti valdžios institucija – bent jau taip pateikiama apklausų rezultatuose. Jei vadovausimės visuomenės nuomonės formavimo tendencijomis ir istoriniu patyrimu, nepasitikėjimas yra grėsmė ne tik institucijai, bet pačiai parlamentarizmo idėjai: Lietuvos žiniasklaidos sistema ne tik atspindi neigiamą nuomonę apie tautos atstovybę, bet ir formuoja nuomonę apie jos paskirtį.

4. Seimas turėtų sukurti tokį parlamentinės kontrolės mechanizmą, kuris padėtų nustatyti skaidrų politinių programų tikslų ir uždavinių įgyvendinimą.

5. Parlamentas turėtų atskirti savo funkcijas nuo Seimą aptarnaujančios įstaigos pareigų.

Vilnius. Lukiškės prieš 100 metų. Dabartinių Seimo rūmų vieta